

Buda — világfürdő

A fürdőügyet minden érdekelt fél másnak látja, mindenki más szempontból nézi s a többi szempontok egyáltalán nem érdeklik. Azért nem sikerült negyven év óta egy lépéssel is odább vinni ezt az országot ügyet.

Ha a szállodások ülnek össze, akkor ők az egész ügyben nem látnak mást, mint — szállóvendégeket. A gyógyfürdőtulajdonosok viszont csak betegeket látnak. A város urait csak az idegenforgalmi szempontok vezérik, a kereskedők jöpenzü vásárló közönséget várnak, akik lehetnek betegek is, de nem érdeklí őket, hogy hol laknak majd. A színházak nem törődnek az egész ügygel, mert a betegek nem járnak se színházba, se hangversenyre, — a festők tudják, hogy a beteget csak az egészsége érdekli. És így tovább...

Negyven év előtt az én nagy-szakállú tót barátom, Schmiatlovsky Valér képviselő, utóbb Trecsén vármegye főispánja, nagy apparátussal, törvénykezéssel, rendeletekkel igyekezett a fürdőügyet megoldás elé vinni. De nála a fürdő Rajec-Teplienél kezdődött. Ez volt neki a magyar fürdővilág közepe. Nem tudtunk egymással semmire se menni. Akkor aztán összefogtunk Karvinsky Gusztávval, a Herkules-fürdő igazgatójával, tehát éppen az ellenkező póluson, de az viszont Temesvárnál nem látott tovább. Egy ottani takarékpénztár bérletre a fürdőt s a vice az volt: vásármag minél több embert csalni Temesvárról Mehádiára.

Egy szép napon rájöttem, hogy rossz úton, rossz irányban, hamis föltevésekből kiindulva halad minden mozgalmam e téren.

Cook már jön!

Amint azt jól méltóztatik tudni, nálunk mindent fordítva csinálnak s így a fürdőváros létesítését is. Mi mindig csak azt néztük, hogy nekünk mi volna jó és sohasem azt, hogy az idegennek mi kell. Mi a színházat mindig a nézőtérrel néztük és fogalmunk sem volt arról, hogy a színpadon miképpen csinálják azt, hogy az nekünk tessen. Mi sohasem néztük meg hátulról a kulisszákat s azért nem tudtuk a magyar fürdőügy látványos színdarabját úgy rendezni, hogy az az idegent is idevonzza és lekösse. Mi tapsolunk a svájciaknak, mi tapsolunk az olaszoknak, de mi magunk nem tudjuk ezt a színdarabot eljátszani. Nálunk az egész fürdőügy egy elhibázott teória.

Mi csak hisszük azt, hogy jól rendezzük s hogy vonzó az előadás, pedig hát — nem jól rendezzük és rettenetesen unalmas.

Csak egy apróságot említek. A gyorsan utazó, hamar mindent látni akaró idegennek vezető kelen. Először is nincs. Aztán fél-napi hajszá után akad valaki, de az nem tud svédül, pedig az idegen — pont — svéd. Külföldön egy szemhunyorításra nyole cicerone áll az idegen elé. Választhat. Pedig új kenyér volna.

Nálunk azok, akiknek kezén az érkezett idegen megfordul, nem tudnak semmit. Abszolúte nem tudják, hogy az idegennel mit kell csinálni. A fürdőinkbe jött beteg elpusztult addig, amíg valahogyan elhelyezkedik s akkor is érzi, hogy elhagyatva áll.

Ez pedig onnan van, hogy azt az egyetlen eszközt, amely az idegent, a beteget hozza, dajkálja, gondozza, helyette veszekszik a hordárokkal és kocsisokkal, helyette revidálja a szálloda túlzott számláját, előre megvizsgálja a szobáját, órára-percre kinyitja előtte az orvos ajtaját, csak megbízható helyen étkezteti, mindent

megmutat neki, mindent megmagyaráz neki és képviseli előtte azt a látható, erős fonatot, mely őt az idegenben is az otthonához fűzi, — ezt az egyetlen eszközt ellöktük magunktól.

Mielőtt a fürdőügyi mozgalmak megindultak nálunk, itt volt a Cook-iroda, az egész világot behálózó, mozgatni tudó idegenforgalmi iroda és nagyobb volt az idegenforgalmunk 30 év előtt, mint most.

Mi a világfürdő-propagandát azzal kezdtük, hogy ezt a pompásan bevált intézményt kizártuk az országból. Cook-ék pedig bojkottáltak minket. Kizártak bennünket az idegenforgalomból.

Igy kezdtük.

Kelet felé

Aki pedig rosszul kezdi gombolni a mellényét, az csak egyetlen módon tud segíteni a bajon, mégpedig úgy, hogy újból felgombolja és elkezd jól begombolni.

Nálunk ez az újból való begombolás azzal kezdődik, hogy hozzuk vissza ide a Cook-irodát. Szégyen ide, szégyen oda, mert Cook-ék nélkül nincs valódi idegenforgalom és idegenforgalom nélkül nincs világgraszáló fürdő-ügy.

Tehát, ha rosszul kezdtük régen, kezdjük most újból, de jól.

Negyven éve csinálunk Magyarországon idegenforgalmat és fürdő-ügyet, de amilyen rosszul kezdtük, olyan rosszul folytattuk és éppen ezért egyetlen lépéssel sem tudtuk ezt a mindennél fontosabb ügyet előbbre vinni.

Miért?

Minden újabb és újabb mozgalom, mely e két nagy eszme érde-

kében megindult, becsületes jó-akarattal — mindegyik úgy kezdte és úgy folytatta, hogy állandóan nyugat felé nézett. És ez volt a hiba. Nekünk keletre kell fordulnunk. A művelt, fejlett nyugat, mely Svájcban, Németországban és Ausztriában, vagy Olaszországban át jut el mihozzánk, itt visszaeső, alantasabb kultúrát talál, ami lehet egy kissé érdekesebb, de nem vonz olyan mértékben, hogy erre az országra és erre a városra is kiterjedjen az a hatalmas idegenforgalmi folyamat, amely számunkra mi a medret ássuk. Nyugatról csak kivételesen, csak speciális esetekben jönnek betegek vagy világjáró idegenek. Itt körülnézünk, a város tetszik, de unatkoznak és továbbmennek.

Ez a tény, ez az igazság. Minden egyéb, amit rá akartunk eddig disputálni az emberekre, — hamis, téves teória.

Nekünk kelet felé kell fordulnunk.

Törökországban kevés propagandával, de annál nagyobb eredménnyel tudjuk megértetni, hogy a budai világhírű fürdőket — a törökök építették. Haza jönnek, ha ide jönnek. Itt minden kő, minden cseppnyi gyógyvíz az ő dicsőségük hirdeti. Az a beteg török ember föltétlenül ide jön és nem megy sem az olasz, sem a francia fürdőkhöz. De szívesen jön ide a bolgár, az ukrán, a lett, a finn és valószínűleg a lengyel is, aki évszázadokon át már járt is ide.

Keleten kell nekünk nagy propagandát kifejtenünk, mert ha ez sikerül, akkor a nyugat már magától jön ide, mint a kelet első nagy városába, — viszont a keletről jövő Budapestet találják meg az első nyugati várost és Budán a világ legjobb gyógyvizeit.

Die alte Stadt!

A gyógyforrások révén világ-fürdővé lett Budának, mely a közsvényesek és gyomorhajosok Mekkája lehetne, el kell készülnie arra, hogy 40—50 ezer idegent, beteget kell kényelmesen és jól elhelyezni. Ezeknek látványosságot kell nyújtania és ez csak úgy érhető el, ha

Budán építik föl keleties stílusban az óvárost s ennek az újonnan épült városrésznek minden lakásában kényelmes kiadó szoba lesz.

Minden világvárosnak magja az az óváros, amely körül kiépült a modern újváros és az idegenek mindenhol nagy érdeklődéssel tekintik azt meg, sőt Németország nagyobb városaiban alig van más látványosság, mint az „Alte Stadt“, amelynek történelmi jellegűen változtatni tilos és minden új épület csak ennek megfelelő stílusban épülhet.

Nekünk Budapesten nincs óvárosunk! Talán egyedül a budai vár és közvetlen környéke, de az is stílus-szegény és a gyakori ostromok alatt elpusztult minden monumentális emlékün.

Ha nincs óváros, építsük föl most.

A pesti oldal kevésbé alkalmas erre, mert belső része már nagyjából kiépült, de annál alkalmasabb területet nyújt erre az ősi Buda, ahol a vár és közvetlen környéke még kevésbé épült. Az a belső félkör, mely a Margithid-tól a budai belső körúton az Erzsébethidig vonul és magába zárja a Várhegyet, hivatva volna e célra.

Ezt kell keleti és történelmi stílusban fölépíteni, mely más volna, mint a német városok stílusa és Budapestet tenné az első

keleti várossá. Természetadta szép fekvése megvan már.

E nagy cél érdekében föl kell kérni a Magyar Mérnök és Építész Egyletet, hogy eszméi pályázatot hirdessen, föl hívja zseniális építészeinket, hogy a meglévő magyar motívumok fölhasználásával, mintákat teremtsenek. A közmunkák tanácsának volna új hivatása, hogy a budai építkezéseknél e minták érvényesüljenek, vagy azok alapján új építési stílus alakuljon ki. A keleti építkezés minden szépségét belevehetjük, varázsoljunk elő valami *turáni ösvonást*, mely új volna Európában és különös szépséget adna Budának.

A Vár, a lebontott Tabán, az átépítésre váró Viziváros északi része, de nagyrészt a Margit-rakpart is, a Vérmező környéke, a Krisztina-körút földszintes házai, amelyek miatt ma szégyenkezünk, rövid idő múlva büszkeségünkkel válnának, az idegenek számára látványossággal szolgálnának. A már meglévő épületek tatarozásainál a tulajdonos tartozik házáat külsőleg ily előírt motívumokkal földszínteni.

Mert Budát okvetlenül át kell építenünk, ha a budai oldalon oly dúsán fakadó gyógyvizeket gazdaságilag ki akarjuk használni.

Ha Budapestet világfürdővé akarjuk tenni, ha ez lesz a közsvényesek megváltó Mekkája, ha itt 50.000 idegent, beteget kényelmesen akarunk elhelyezni, akkor nekünk 50 ezer kiadó, kényelmes szobára van szükségünk.

Akkor a budai oldalon meg kell változtatni az építési szabályrendeletet, mert itt ezentúl csak olyan ház építésére adható ki engedély, ahol még a kétszobás lakások is úgy épülnek, hogy azokból az egyik szoba, külön bejáratú és megfelelő kényelemmel kiadható legyen idegennek, betegnek.

Karácsonyfa

A karácsonyfa divatja a XVII. században kezdődött. Eleinte csak a templomok boltíve alatt állították fel a fenyőfát, csak égy viaszgyertyával díszítve. A fényárban úszó fáska Krisztus személyét jelképezte, akinek születésével a felebaráti szeretet fénye áradt el szerte az egész világon. Nem esoda, hogy hamarosan akadtak jámbor hívők, akik a maguk hajlékában is felállították a szent estén a szeretetnek ezt a gyönyörű jelképét, amely maga köré gyűjtötte az egész családot és amelynek divatja rövid idő alatt az egész világon elterjedt. Hogy a gyermekesereg is nagyobb örömet lelje benne, a gyermekeknek kedves édességek kerültek a lobogófényű gyertyácskák mellé: aranydió, aranyozott alma, mézeskalácsból sültöt peres és más efféle. Nem hiányzott róla a fehérszakállú karácsonyi emberke sem. A karácsonyfa ebben az alakjában szinte változatlanul megmaradt az elmúlt század utolsó két évtizedéig. Ekkor kezdték készíteni Németország német vidékén, különösen Thüringia-ban, azokat a csillogó, színes üveg-diszket, amelyek tükröző felületéről ezerszeresen visszaverődik a karácsonyfa gyertyák ragyogó fénye. A mai karácsonyfa régen eltért az eredetétől. Túlhiszes, túl fényűző. Az elektromos lámpáktól az aranyragyogású diszkek minden ellentéte a karácsonyi egyszerűségnek, a naív boldogságnak.

A helyőrségi templom helyén a budavári Mária Magdolna-templom állott. A legtöbb adat arról az ősi templomról annak az évszázadok pörnek az okirataiban maradt ránk, amelyet ennek plébánosai a budavári Nagyboldogasszony-templom plébánosai ellen folytattak. Ennek a pörnek első fázisa 1258-ban azzal ért véget, hogy békés egyesség folytán a Magdolna-templom plébánosa s a pörbe szintén belevont alsóvárosi Szent Péter vértanu-templomnak plébánosa évenként négy és negyed, illetve négy és háromnegyed marka ezüstöt fizet a budavári Nagyboldogasszony plébánosának, aki a két templomot fiókjává akarta tenni. A Nagyboldogasszony plébánosa bizonyára azon buzdult föl, hogy amint IV. Béla német lovagi telepeseiből áll az uralkodó osztály Budavárában, akként a templomnak is, amely számukra épült, jogában áll, hogy főhatóságot gyakoroljon a másik két templom fölött, amelyek közül a Mária Magdolna temploma pedig előbb épült. Az egyik történetíró, Schier kevésbé határozott adatok alapján e pörbe nemzetiségi motívumokat is kever. Ezeket föltevészekkel megtoldva, Budának az utána induló monografusai annyira kiszéleszik, hogy szerintük a két várbeli templom s a hozzá tartozó hívek között akkora volt az ellentét, hogy a magyarok a Nagyboldogasszony-templomnak szinte a küszöbét sem léphették át. Az okmányokban erre vonatkozó elfogadható alap nincsen. Az egész pör,

mely 1390-ig nyolcszor megújul, pusztán a plébánosok érdekösszeütközésére vall. A magyar és német lakosság, ha fölmerültek is Budavárában nemzetiségi sürölődások, a pörrel nem igen törődött, annál kevésbé, mivel a Róbert Károlyi korábbi katonai jelentőségükön fogva elvitázhatalanul uralkodó német polgárok s a mesterseget tűző magyar és a kereskedéssel foglalkozó olasz lakosság sem lakhatott egymástól oly szigorúan elkülönítve, hogy a két, illetve három plébánia határainak a fekvés szerint való megállapításakor a Magdolna-templom területén kizárólag magyarokról, a Nagyboldogasszonyon pedig kizárólag német lakosokról lehetett volna szó. A XIII. században a Mária Magdolna-templom plébániai területéhez tartozik a várnak az a része, amely a mai pénzügyminisztérium északi oldalán volt dominikánus kolostor kapujától a vár faláig nyugatnak húzott vonaltól északra esik, valamint a várnak a mai Várszínház helyén állott Szent János-templomtól a királyi palotáig (curia regis) terjedő része. A megújuló pörök folyamán a határok is változnak. 1352-ben VI. Kelemen pápa is megerősíti az egyességet, amelyet a három plébános kötött. A pör azonban csak 1390-ben fejeződik be, de még akkor sem végelegesen. 1390-ben a Nagyboldogasszony plébániájának a területe a következő: a dominikánus kolostor kapujának az irányában vont vonaltól a királyi palotáig terjedő déli várrész s az utóbbtól nyugatra a falakon kívül fekvő Logod. A Magdolna-templom plébániája alá a vár északi része és a falain kívül fekvő Tóthfalva tartozik. A hadakozás mégis tovább folyt, amíg a harcias plébánosokat békésebb emberek váltották fel.

A miniszterelnöki palota helyén a XV. században az esztergomi káptalan háza állott, szomszédságában *Palóczy György és Bakócz Tamás* esztergomi érsek, továbbá ifjabb *Garai Miklós* nádor, testvére *Garai János* temesi gróf házai és *bolondóczi Stibor vajda* palotája voltak. Ezeket a XIX. század elején bontották le, mikor 1804—1806. évek között felépült *Pollack Mihály* nagyszerű mesterünk terve szerint a mai szép miniszterelnöki palota. A gyönyörű ampírizáló homlokzat reliefjei *Kirchmayer* vésője alól kerültek ki és tévesen állították (Petrik is), hogy azok *Ferenczy István* művei. Ez már azért sem lehetséges, mert Ferenczy csak 1824 novemberében telepedett le Budán. A tévhit bizonyára onnan származik, hogy Ferenczy egyideig ebben a palotában lakott. Kirchmayer neve fel is van véve a domborművekre. A palota udvarát egy neoklasszikus ízlésű művészi Neptun-szobor díszíti. Szerzője ismeretlen.

Írók, művészek, tudósok

mit várhatnak Buda világünnepétől?

Budavára visszavétele 250. évfordulójának méltó keretekben való megünneplésének eszméjét tűzte napirendre ez év nyarán a *Budai Napló*. Cikkeink ráterelték olvasóink figyelmét Budának 1936-ban megtartandó világünnepére.

Ma különösen *íróink, művészeink és tudósaink* figyelmét kívánunk felhívni Buda világünnepére, amely nélkülök sívár és dísztelen volna, méltó bekapcsolódásukra azonban ritkán kínálkozó alkalmat jelent.

Íróink, — költők, elbeszélők, drámaírók és zeneszerzők, — hálásabbnál-hálásabb témákat dolgozhatnak fel ünnepi költeményekben, történelmi elbeszélésekben és regényekben, történelmi drámákban és alkalmi zeneművekben. Felvetettük már egy „*Budavári mise*” és egy „*Budavári szimfónia*” megírására a pályázat kiírásának eszméjét is.

Művészeink, — festők, szobrászok és műépítésszek, — számára alkalmat kell nyújtani, hogy a világünnepen maradandó alkotásokkal vegyenek részt. Díszes emléktáblák, emléktutak, szobrok, falfestmények, restaurálások, új középületek, a Vár csodálatos földalatti barlang-, alagút- és pincehálózatának feltárása, — a

világünnep elmaradhatatlan követelményei — kell, hogy művészi alkotásokhoz, munkához és kenyérhez juttassák legjobbjainkat.

Tudósaink az újabb történelmi kutatások adatait dolgozhatnak fel kisebb-nagyobb monografiákban egy-egy akadémia, illetve múzeum alkalmi kiadványaiban.

Az ünnepségek idejére feltétlenül megnyitandó *Várszínház* színművészeinket kapcsolni be a világünnepbe.

A felállítandó *Budavári Múzeum* visszahozná Budának helytörténeti emléktárgyait és új, maradandó értékkel gazdagítaná a székesfőváros kulturális érdekességeit.

Egy kellően átgondolt *budavári városrendezés*, egy cizelláló, harmonizáló, hangsúlyozó és befejező átszépítés volna a világünnep virága és maradandó gyümölcse.

„Inter arma silent Musae”; — rég elült már a fegyverzaj Budavárában, égbe szívtá már rég Istent napja a kiontott vért, — *legyen már egyszer a Vár ismét a műsák birodalma*.

„Post nubila Phoebus” — hadd hirdesse a világünnep is országnak-világnak:

„Él magyar, áll Buda még!”

DR. CHRISZTIAN REZSŐ.